

Եվգենյա Հակոբյան Լիանա Ազատյան

ՆՈՐ ԶԵԼԱՆԴԻԱՅԻ «ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՀՐԱՇՔԸ»

Ներածություն

Ամեն մի երկիր բարեփոխումները սկսում է տարբեր մակարդակից, ունի տարբեր ավանդույթներ և խոչընդոտող հանգամանքներ: Ցանկացած երկրում բարեփոխումների իրականացման ժամանակ հաշվի են առնվում նաև տվյալ երկրի առանձնահատկությունները, ինչու չէ, նաև ազգային մտածելակերպը: Սակայն այդ տարբերությունները չեն փոխում դրանց իրականացմանն ուղղված քաղաքականության բուն էությունը, այլ ուղղակի թելադրում են քաղաքականության վարման մեթոդները: Ամբողջ աշխարհում մարդկանց ցանկությունները գրեթե նույնն են: Նրանք ուզում են ապրել այնպիսի երկրում, որտեղ պաշտպանված կլինեն, աշխատանք կունենան, կհարգվի իրենց մասնավոր սեփականությունը և այլն:

Նոր Զելանդիան կղզի-պետություն է Խաղաղ օվկիանոսի հարավ-արևմուտքում: Աշխարհագրորեն երկիրը զբաղեցնում է երկու հիմնական հողատարածք՝ Հյուսիսային կղզին և Հարավային կղզին, և մոտ 600 փոքր կղզիներ: Նոր Զելանդիայի մայրաքաղաքը Վելինգտոնն է, սակայն ամենաբնակեցված քաղաքն Օքլենդն է:

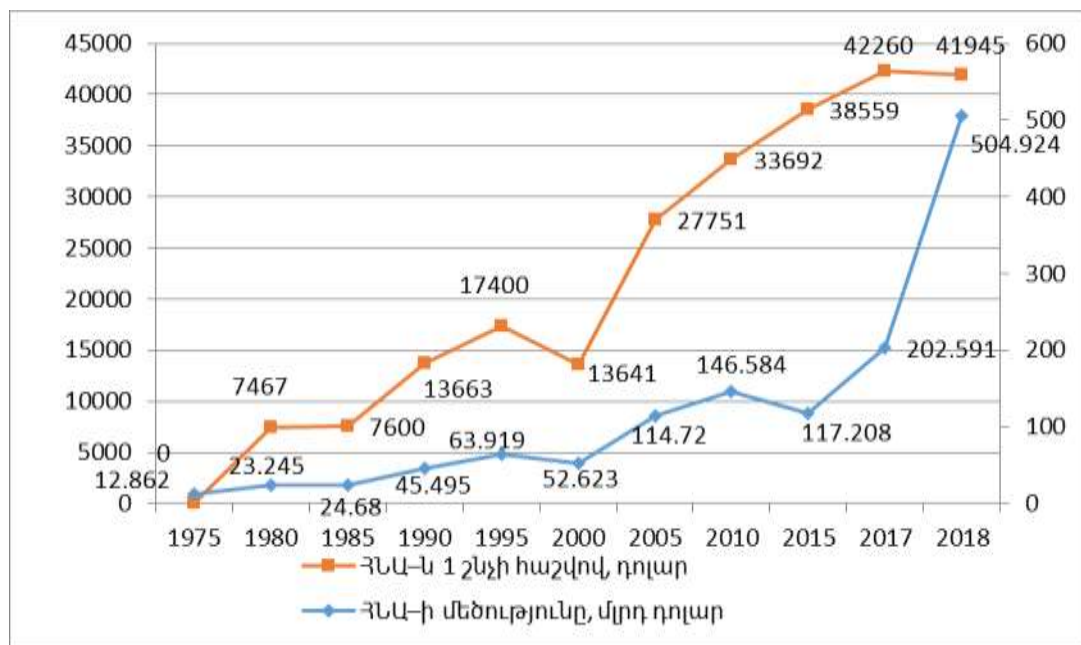
Նոր Զելանդիայի 4.5 մլն¹ բնակչության մեծամասնությունը եվրոպական ծագում ունի, բնիկ մաորիներն ամենամեծ փոքրամասնությունն են, որոնց հաջորդում են ասիացիները և Խաղաղ օվկիանոսի կղզեբնակները: Նոր Զելանդիայի մշակույթը հիմնականում ձևավորել են մաորի և վաղ շրջանի բրիտանացի տեղաբնակները: Պաշտոնական լեզուն անգլերենն է:

Պետության ղեկավարը Նոր Զելանդիայի միապետն է (1952 թվականի փետրվարի 6-ից՝ Եղիսաբեթ II թագուհին): Միապետի կարգավիճակը սահմանված է «Թագավորում է, բայց չի կառավարում» սահմանադրական սկզբունքով, և միապետը չունի նշանակալի քաղաքական ազդեցություն՝ պահպանելով հանդիսավոր ու խորհրդանշական դերը: Այնուամենայնիվ, մի շարք գործառույթներ օրենսդրությամբ վերապահված են միապետին, ինչպես, օրինակ, երկրի խորհրդարանի հրավիրման կամ ցրելու մասին լիազորությունը: Նոր Զելանդիան զարգացած երկիր է՝ շուկայական տնտեսական համակարգով, որի հիմքը կազմում են գյուղատնտեսությունը, մշակող ու սննդի արդյունաբերությունը և զբոսաշրջությունը: Երկրի տնտեսությունն ունի արտահանման ուղղվածություն: Հիմնական առևտրային գործընկերներն են Ավստրալիան, ԱՄՆ-ն, Ճապոնիան, Չինաստանը:

¹ <https://data.oecd.org/new-zealand.htm>

Նոր Զելանդիան ընդգրկված է աշխարհի ամենազարգացած երկրների շարքում, մշտապես զբաղեցնում է առաջատար հորիզոնականներ կյանքի որակի և տնտեսական ու սոցիալական զարգացման համաշխարհային վարկանշային աղյուսակներում:

Նոր Զելանդիայի տնտեսությունը 1980 թվականից սկսել է վերելք ապրել (գծապատկեր 1): Այդ մասին են վկայում գծապատկերում ներկայացված ցուցանիշները, որոնցից պարզ երևում է, որ մեկ շնչին ընկող ՀՆԱ-ն 1980 թվականին 1975-ի համեմատ աճել է 3.296 դոլարով: Իսկ հաջորդող տարիների ընթացքում այս ցուցանիշի աճը ավելի նկատելի էր, մասնավորապես՝ 2005 թվականին 2000 թվականի համեմատ 1 շնչին բաժին ընկնող ՀՆԱ-ն աճել է 14.110 դոլարով: Իսկ հաջորդ. տարիներին այս ցուցանիշի գծով աճը կրում էր կանոնավոր բնույթ:

Գծապատկեր 1. 1975-2018 թթ. Նոր Զելանդիայում 1 շնչին ընկող ՀՆԱ-ն և ցուցանիշ՝

Հիմնական վերլուծություն

1984 թվականին Տնտեսական համագործակցության և զարգացման կազմակերպության անդամ երկրների մեջ Նոր Զելանդիան համարվում էր «վատ տնտեսությամբ» երկիր²: Մինչև 1984 թվականը ինչպես արտադրության աճի մակարդակը, այնպես էլ արտահանման ծավալները այստեղ ամենացածրն էին: Դրան զուգահեռ գրանցվել էին ինչպես պետական, այնպես էլ արտաքին պարտքի, բյուջեի դեֆիցիտի ամենաբարձր ցուցանիշները: Մինչ այդ Նոր Զե-

¹ Գծապատկերը կազմվել է հեղինակների կողմից Համաշխարհային բանկի տվյալների հիման վրա, <https://data.worldbank.org/>

² Bryce Wilkinson, New Zealand's Fiscal reforms 1984-1996, November, 2017.

լանդիան Տնտեսական համագործակցության և զարգացման կազմակերպության անդամ երկրների մեջ կենսամակարդակի ցուցանիշով զբաղեցնում էր 5-րդ տեղը, սակայն 1984 թվականին արդեն հայտնվել էր 25-րդ տեղում¹: Այդ նույն ժամանակահատվածում բավականին աճել էր գործազրկության մակարդակը՝ 7.2 տոկոս²: Դրա հիմնական պատճառները կրում էին մակրոտնտեսական բնույթ:

Միջազգային մակարդակով Նոր Զելանդիայի մրցունակությունը սահմանափակվում էր քիչ քանակությամբ արտադրանքով, որի գերակշիռ մասը արտահանման մեծածախ ապրանքներն էին: Այդ ժամանակ Նոր Զելանդիայում տնտեսության խեղաթուրման հիմնական պատճառը պետական անարդյունավետ միջամտական քաղաքականությունն էր: Պետությունն էր որոշում տարբեր մասնագիտություններով աշխատավարձի վճարման և աշխատանքի պայմանները: Պետությունն էր որոշում ամբողջ երկրում տվյալ մասնագիտությամբ աշխատողների նվազագույն աշխատավարձը: Այդ հարաբերությունների շրջանակներում գործատուները և աշխատողները չէին կարողանում կարգավորել աշխատանքային փոխհարաբերությունները, որոնք դուրս էին պետական սահմանափակումներից: Այդ տարիներին Նոր Զելանդիայի տնտեսությունը բավականին մեկուսացած էր: Շատ բարձր դրույքաչափերին զուգահեռ ներդրվել էր արդյունաբերական ապրանքների ներմուծման լիցենզավորված համակարգ, որը նպատակ ուներ ստեղծել Նոր Զելանդիայի մեկուսացված և պաշտպանված արդյունաբերական ոլորտ: Նման քաղաքականությունը երաշխավորված ներքին շուկայի պայմաններում Նոր Զելանդիայի արտադրողներին ուղղորդում էր կենտրոնանալ ներքին շուկայի վրա և խուսափել ռիսկերից: Իսկ այն արտադրողները, որոնք փորձում էին դուրս գալ արտաքին շուկա, բախվում էին ներքին բավականին բարձր ծախսերի՝ պայմանավորված արտահանման բարձր սակագներով և ազգային տնտեսության՝ պետական կոշտ կարգավորման խոչընդոտներով: Հետպատերազմյան տարիներին սահմանափակվել էին նաև հետազոտական աշխատանքների ծավալները, վատ վիճակում էին հիմնական ֆոնդերը, ինչպես նաև ոչ ճկուն էին գործատու-աշխատող հարաբերությունները³:

Այդ տարիներին Նոր Զելանդիան միջնակարգ կրթությունում ներդրումների մակարդակով բավականին հետ էր մնում՝ երիտասարդների շրջանում ձևավորելով այն մտածելակերպը, որ մասնագիտության ստացումը չի երաշխավորում հետագայում բարձր վարձատրություն: Ավելի շատ էին որակավորում չպահանջող աշխատատեղերը: Բարձր եկամուտների հարկման աճող դրույքաչափերը, ինչպես նաև ընդհանուր հարկային բեռը, որի ծանրությունն ընկնում էր ուղղակի, այլ ոչ թե անուղղակի հարկերի վրա, է՛լ ավելի բացասաբար էին ազդում կրթությունում ներդրումների խթանման վրա: Այդ նույն ժամանակահատվածում կառավարությունը հաճախ բախվում էր բյուջետային դեֆիցիտի խնդրին, որն

¹ <http://www.oecdbetterlifeindex.org/ru/countries/new-zealand-ru/>

² <https://knoema.com/atlas/New-Zealand/Unemployment-rate>

³ Bryce Wilkinson, New Zealand's Fiscal reforms 1984-1996, November, 2017, p.4.

արդեն կազմում էր ՀՆԱ-ի շուրջ 9 տոկոսը¹։ Գանձվող հարկերը չէին ծածկում պետական ծախսերը, ինչն էլ, բնականաբար, անդրադառնում էր բյուջեի կատարման վրա։ Կապված աճող ինֆլյացիայի հետ՝ կառավարությունը հանդես եկավ աշխատավարձերի և գների ընդհանուր սառեցման մասին հայտարարությամբ։ 1984 թվականին կայացած արտահերթ ընտրությունները ամբողջովին դատարկեցին Նոր Զելանդիայի արտարժույթի պահուստները։ Այդ ժամանակ ընտրություններում հաղթած ընդդիմադիր լեյբորիստական կուսակցությունը ժառանգեց արժույթային ճգնաժամ և անարդյունավետ աշխատող տնտեսական համակարգ։

Տեղի ունեցող զարգացումները նպաստեցին հեղափոխության գործընթացի։ Երկրում կատարվող տնտեսական բարեփոխումները սկիզբ առան 1984 թվականին, ընդգրկեցին գյուղատնտեսության ոլորտը, ֆինանսական հատվածը, պետական կառուցվածքը, և գրեթե տասը տարիների ընթացքում երկրի տնտեսությունը ձևափոխվեց։

Բարեփոխումներն իրականացվեցին երկու կառավարությունների օրոք. 1984 թվականին ընտրություններում հաղթանակած ընդդիմադիր Լեյբորիստական կուսակցությունը երեք տարի հետո նորից վերընտրվեց, իսկ 1990 թվականին ընտրություններում հաղթեց Ազգային կուսակցությունը (Նոր Զելանդիայի «կոնսերվատիվ» կուսակցություն)։ Չնայած դրանց տարբեր քաղաքական գաղափարախոսություններին՝ հաջողության գաղտնիքը կայանում էր նրանում, որ նրանց տնտեսական ծրագրերը գրեթե չէին տարբերվում միմյանցից²։

1984 թվականին Նոր Զելանդիայում իրականացվեց բարեփոխումների գործընթաց, որի հեղափոխական շարժիչ ուժերը ներառում էին՝

- հարկային քաղաքականության՝ որպես կարճաժամկետ խնդիրների լուծման միջոցից հրաժարում և միջնաժամկետ հարկային ռազմավարության ընդունում, որը նպատակաուղղված էր կառավարական ծախսերի վերահսկողությանն ու դեֆիցիտի վերացմանը,
- դրամավարկային քաղաքականության շեշտադրում գների կայունության հաստատմանն ու պահպանմանը,
- պետական հատվածում բյուրոկրատական ռեժիմից հրաժարում հոգուտ ժամանակակից մոտեցման, որը ենթադրում էր կառավարման որակի բարձրացում։

Բարեփոխումների հիմքում ընկած էր այն մոտեցումը, որ Նոր Զելանդիայի ռեսուրսներն օգտագործվում էին ոչ արդյունավետ, և միջազգային մրցակցությունում շուկայական մեխանիզմների գործարկման ճանապարհով կարելի էր ապահովել տնտեսական զարգացում։ Այսպիսով՝ ազատ շուկան դիտարկվում էր որպես միջնաժամկետում տնտեսական աճի շարժիչ ուժ։ Բացի այդ, մակրոտնտեսական քաղաքականությունում երկարաժամկետ նպատակների բացակայությունը զգալի վնաս էր հասցնում տնտեսությանը։ Անհրաժեշտ էր դրամավարկային և հարկային քաղաքականությունները կանոնակարգել այնպես,

¹ The 1984 budget, Reserve Bank of New Zealand, Vol. 47, No. 11, December, 1984, p. 597.

² Стефанчук Л. Г., История Новой Зеландии, XX век, 2015, стр. 42-46.

որ վերջիններս համապատասխանեին տնտեսական կայուն աճի միջնաժամկետ նպատակներին:

Ընդհանուր առմամբ, Նոր Զելանդիայում տնտեսության ազատականացման գործընթացի առաջին երեք տարին՝ 1984-1987 թթ.¹, բնութագրվեց բարեփոխումների՝ արագ տեմպերով իրականացված հաջողված արդյունքներով: Կառավարությունը դադարեցրեց բանկային տոկոսադրույքների, փոխարժեքի նկատմամբ վերահսկողությունը, որդեգրվեց նորզելանդական դոլարի լողացող կուրսի քաղաքականությունը, ինչը բացատրվում էր նրանով, որ վերջինս կառավարությանը թույլ էր տալիս ավելի արդյունավետ վերահսկել դրամական զանգվածը և նպաստում էր ռեսուրսների բաշխման արդյունավետության բարձրացմանը:

Անհրաժեշտ ենք համարում առանձնացնել կառավարության կողմից իրականացված բարեփոխումների հիմնական ուղղությունները՝

1. հարկային բարեփոխումներ,
2. դրամավարկային քաղաքականություն,
3. գյուղատնտեսության ոլորտ,
4. հակակոռուպցիոն քաղաքականություն:

Հարկային բարեփոխումներ

Բավականին հաջող են ընթացել հարկային բարեփոխումները: 1984 թվականին ժառանգած հարկային կառուցվածքը առավել շատ կենտրոնացած էր ուղղակի, այլ ոչ թե անուղղակի հարկերի վրա: Նոր կառավարությունը ներդրեց ավելացված արժեքի հարկի համահարթեցված դրույքաչափ գրեթե բոլոր ապրանքների և ծառայությունների համար: Ապրանքների և ծառայությունների հարկը (GST) փոխարինեց տարբեր ապրանքների վաճառքի համար տարբեր դրույքաչափերով գոյություն ունեցող հարկին, իսկ եկամտահարկի սահմանային դրույքաչափերը զգալիորեն նվազեցին: GST հարկի ներդրումն ապացուցեց, որ այն կարող է հանդիսանալ հարկային բարեփոխումների մոդել: Հարկման բազայի ընդլայնման և հարկային օրենսգրքում բացերի նվազեցման նպատակով կատարվեցին նաև այլ հարկային բարեփոխումներ:

Կառավարությունն ընդունեց հարկային պատասխանատվության մասին օրենքը, որում զետեղված էին հարկային հաշվետվությունների ներկայացման լայն և խիստ չափանիշներ: Նոր Զելանդիան աշխարհում առաջին երկիրն էր, որտեղ կառավարությունը մշակում էր եկամուտների և ծախսերի վրա հիմնված ամբողջական հաշվեկշռային և գործառնական հաշվետվություններ: Օրենքը պարտադրում էր, որ կառավարությունը համապետական ընտրություններից առաջ հրապարակեր տնտեսական և հարկային ամբողջական ցուցանիշները՝ նպատակ հետապնդելով կանխարգելելու անպատասխանատու հարկային քաղաքականության վարումը: Հետագայում օրենքում կատարվեցին լրացումներ,

¹ Lewis Evans, Arthur Grimes, Bryce Wilkinson and David Teece, Economic Reform in New Zealand 1984-95: The Pursuit of Efficiency, Journal of Economic Literature, Vol. 34, No. 4 (Dec., 1996), pp. 1856-1902.

ըստ որոնց՝ պետությունը պարտավոր էր վարել հարկային քաղաքականություն «հարկային պատասխանատու կառավարման» մի շարք մոտեցումներին համապատասխան: Օրենքը պարտադրում էր կառավարությանը հրապարակավ բացատրել այս կամ այն սկզբունքից շեղման ցանկացած դրսևորում՝ նպատակ ունենալով թափանցիկ դարձնել այս ոլորտում կառավարության քաղաքականությունը: Այս ամենի արդյունքում էլ այժմ Նոր Զելանդիան աշխարհում ունի ամենաամբողջական և բաց հարկային պետական հաշվետվողականությունը:

Այսպիսով՝ հարկային պատասխանատվության մասին օրենքը դարձավ Նոր Զելանդիայի կառավարության վրա կարգապահական ազդեցության հզոր գործիք: Այն ավարտին հասցրեց բարեփոխումների շրջանակը, որոնք տասնամյակներ շարունակ փոփոխում էին Նոր Զելանդիայի պետական հատվածի իրավական հիմքերը:

Ավելի մեծ դժվարություն էր ժառանգած հարկային դեֆիցիտի հարցի կարգավորումը: Կառավարության կողմից ձեռնարկված նախնական քայլերը, որոնք ուղղված էին արդյունաբերությանն ու գյուղատնտեսության ոլորտին օգնությունների ծավալների կրճատմանը, հանգեցրին զգալի տնտեսման: Հարկային բնույթի այլ տնտեսում ավելի բարդ էր իրականացնել: Այդուամենայնիվ, չնայած վերոնշյալ բարեփոխումներին՝ հեղափոխության առաջին տարիներին (1984-1987 թթ.) դեֆիցիտը դեռևս շարունակվում էր մնալ բարձր մակարդակի վրա. 1984 թվականին այն կազմում էր ՀՆԱ-ի 9 տոկոսը, իսկ 1985 թվականին՝ 7.2 տոկոսը¹:

Աշխատավարձերի կտրուկ բարձրացումը GST միաժամանակյա ներդրման հետ մեկտեղ հանգեցրեց սղածի բարձր տեմպերի: Հակասդաճային միջոցառումներն ուղեկցվեցին համեմատաբար ազատ հարկային և զսպող դրամավարկային քաղաքականությամբ: Արժույթի իրական գործակցի բարձրացմանը նպաստեց ներմուծման պրոտեկցիոնիստական տուրքերի նվազման դանդաղ տեմպը: Միևնույն ժամանակաշրջանում նվազման նման դանդաղ տեմպեր արձանագրվեցին նաև արտահանմանն ուղղված սուբսիդիաների ծավալներում:

Կառավարությանը հաջող գործունեություն իրականացնելու համար նախ անհրաժեշտ էր ձեռք բերել վստահություն այն բանի հանդեպ, թե նա արդյո՞ք հավատարիմ է սկզբունքների կայուն շարքին, արդյո՞ք վարում է այնպիսի քաղաքականություն, որի ուղղությունը չի հակասում այդ սկզբունքներին, արդյո՞ք քաղաքականությունն իրականացվելու է այնպես, որ պահպանվեն և ամրապնդվեն շուկայական տնտեսության ավանդույթները, կարո՞ղ են արդյոք մասնավոր հատվածի դերակատարները որոշումներ կայացնել և համոզվել, որ կառավարությունը գործում է կանխատեսելիորեն գործածված պայմաններում և այլն. «Հարկային պատասխանատվության մասին» օրենքը մեծացրեց վստահությունը կառավարության նկատմամբ:

¹ The 1984 budget, Reserve Bank of New Zealand, Vol. 47, No. 11, December, 1984, p. 597.

Դրամավարկային քաղաքականություն

1989 թվականին Նոր Զելանդիայի կառավարությունը խորհրդարանի միջոցով ընդունեց Պահուստային բանկի (ներկայիս Կենտրոնական բանկի) մասին օրենքը, որը փոխեց դրամավարկային քաղաքականություն իրականացնող ինստիտուտների բնույթը: Այս օրենքի ընդունումը միտված էր կարճաժամկետ նպատակների հասնելուն ուղղված դրամավարկային քաղաքականության կիրառման հնարավորությունների կրճատմանը: Օրենքում նշվում էր, որ միջնաժամկետում ինֆլյացիան հանդիսանալու է միակ տնտեսական փոփոխությունը, որը կարելի էր վերահսկել դրամավարկային քաղաքականության միջոցով: Համապատասխանաբար, գների կայունությունը դիտվում էր որպես Պահուստային բանկի առաջնահերթություն: Իր դրամավարկային քաղաքականության հանդեպ վստահության ամրապնդման նպատակով կառավարությունը հայտարարեց, որ 1992 թվականին ինֆլյացիայի մակարդակը կհասնի 0-2 տոկոսի¹: Միաժամանակ բանկը խորհրդարանի առջև հաշվետու էր դրված նպատակին հասնելու մասով կատարված աշխատանքի համար: Այսպիսով՝ այս օրենքը իրենից ներկայացնում էր հզոր մեխանիզմ, որն ամրապնդում էր դրամավարկային քաղաքականության հանդեպ եղած վստահությունը:

Դրամավարկային քաղաքականությունն ուղղվեց գների կայունությանը, իսկ հարկային քաղաքականությունը՝ պարտքի կրճատմանն ու հավասարակշռված բյուջեների կատարմանը: Բարեփոխումները նպաստեցին հարստության ստեղծման գործում շուկայական ուժերի դերի կտրուկ բարձրացմանը և միաժամանակ առողջ մակրոտնտեսական հիմք դրեցին այն բանին, որ դրամավարկային և հարկային ցավալի կարգավորումները սկսեցին չնվազեցնել նոր միկրոտնտեսական կլիմայի առավելությունները: Հարկային պատասխանատվության մասին օրենքը ներառում էր պրոտեկցիոնիզմի մակարդակի նվազեցման միջոցով «բաց տնտեսության» քաղաքականության վարում, բարեփոխումների արդյունքում ինչպես ապրանքների, այնպես էլ արտադրական գործոնների շուկաներում ներքին կարգավորումը բացառվեց, աշխատաշուկան ազատականացավ, պետական կառավարման ոլորտում լայնամասշտաբ բարեփոխումներ իրականացվեցին, դրամավարկային և հարկային քաղաքականությունների նպատակաուղղվածությունները վերափոխվեցին:

Լեյբորիստական կառավարության իշխանավարման երկրորդ շրջանում² (1990-1993 թթ.), ընդհանուր առմամբ, բարեփոխումների տեմպը դանդաղեց, շարունակվեց «ներմուծումը փոխարինող» քաղաքականության գիծը, իսկ աշխատանքի շուկայում նկատվեց գործազրկության կտրուկ աճ. 1988 թվականին գործազրկությունը կազմում էր 5.8 տոկոս, իսկ 1991 թ. այն աճեց՝ հասնելով մինչև 10.6 տոկոսի²:

¹ Рут Ричардсон, экс-министр финансов Новой Зеландии, доклад, За экономическую свободу: Чему мы научились. Опыт Новой Зеландии, Москва, 2004.

² <https://data.worldbank.org/indicator/SL.UEM.TOTL.ZS?locations=NZ>

Իսկ բարեփոխումների վերջին փուլը (1993-1996 թթ.) իրականացվեց Ազգային կուսակցության կողմից: Այն ամփոփեց բարեփոխումների մեջ եղած անհավասարակշռությունը, և Նոր Զելանդիան թևակոխեց կայուն տնտեսական աճի փուլ: Հատկանշական է, որ բարեփոխումների ամենակարևոր նախաձեռնություններից էր նաև զբաղվածության մասին օրենքի ընդունումը (1991 թվականին), համաձայն որի՝ երկրում վերացվեց ըստ մասնագիտության որոշվող նվազագույն աշխատավարձի հնացած համակարգը: Այս բարեփոխման արդյունքում Նոր Զելանդիան, որը մինչ այդ համարվում էր ոչ ճկուն աշխատաշուկա ունեցող երկրներից մեկը, ՏՀԶԿ երկրների մեջ դարձավ ամենաազատ և առաձգական աշխատաշուկա ունեցող երկիրը: Կառավարությունն արմատական բարեփոխումներ սկսեց նաև պետական ծախսերի կրճատման ուղղությամբ: Սոցիալական նպաստները կրճատվեցին, որոշ դեպքերում չեղարկվեցին և սկսեցին կրել ավելի նպատակային բնույթ:

Գյուղատնտեսության ոլորտ

1984 թվականից ի վեր գյուղատնտեսության սուբսիդավորման ծրագիրը, որպես տնտեսության ընդհանուր համակարգային բարեփոխման բաղադրիչներից մեկը, չեղարկվեց: Նոր Զելանդիան ՏՀԶԿ-ի այն եզակի երկրներից մեկն էր, որը հրաժարվեց գյուղատնտեսական արտադրողների սուբսիդավորումներից, վարչական գների կարգավորումից և ձեռնարկեց եզակի գյուղատնտեսական բարեփոխում, որի նպատակն էր ստեղծել ազատ շուկայի մեխանիզմներ¹: Մասնավորապես՝ հողօգտագործողներին պետական օգնության կրճատումը տեղի ունեցավ նույն արագությամբ և ինտենսիվությամբ, ինչ մյուս ոլորտների համար: Նման մոտեցումը ուղղակի նախազգուշացում էր գյուղատնտեսական լոբբիստներին առ այն, որ նպատակն է վերացնել սուբսիդիաները արտադրության տարբեր գործոնների ձեռքբերման համար, ինչը փաստացի խտրականություն է առաջացնում տնտեսության այլ ոլորտների և առանձին տնտեսական դերակատարների նկատմամբ:

Չեղյալ համարվեց գյուղացիներին արտոնյալ վարկերի տրամադրումը Rural Bank-ի միջոցով: Մինչև 1984 թվականը գյուղատնտեսական վարկերի մեծ մասը հատկացվում էր 4 լիազոր բանկերի միջոցով: Գյուղատնտեսությանը տրամադրվող պետական վարկերի տոկոսադրույքները համապատասխանեցվեցին շուկայականին: 1986-87 թվականներին վերացվեց գյուղատնտեսությանը ֆինանսավորելու պետական վարկերի հաշիվը: Նոր փոխառությունն իրականացվեց շուկայի սկզբունքներով: Վերացվեցին պարարտանյութերի առաքման բոլոր տրանսպորտային, ինչպես նաև չեղարկվեցին պարարտանյութերի գնային բոլոր սուբսիդիաները²:

¹ <http://liberty-belarus.info/uroki-mirovoj-ekonomiki/aziya/item/475-reforma-selskogo-khozyajstva-v-novoj-zelandii>

² Նույն տեղում:

1984 թվականից ի վեր ֆերմերները ստիպված էին ուղղակիորեն մշակել իրենց մարտավարությունն ու վարքի ռազմավարությունը շուկայական պայմաններում՝ առանց վարչական ապահովագրության¹: Նախկինում պետական գործակալությունները, ինչպիսիք են Կաթնամթերքի խորհուրդը (միս և այլն), կլանում էին ռիսկերի զգալի մասը, ուստի ֆերմերները սովորել էին, թե ինչպես աշխատեն շուկայական ռիսկերի համակարգում: Անհրաժեշտ էր վերանայել նրանց պահվածքը՝ ֆինանսական և եղանակային ռիսկերի հետ կապված, ստեղծել ռիսկերի կառավարման նոր համակարգ²:

Նոր Զելանդիայի գյուղատնտեսական բարեփոխումների փորձը օգնում է մեզ պատասխանել հարցին. «Կա՞մ օժանդակ գյուղատնտեսության այլընտրանք, եթե այո, ապա ինչպե՞ս իրականացնել այն»: Նոր Զելանդիան ցույց տվեց, թե ինչպես կարելի է կարգավորել գյուղատնտեսությունը՝ որպես համակարգային ընդհանուր բարեփոխումների մաս: Կարճաժամկետ կտրվածքով, գյուղատնտեսական արտադրական սուբյեկտների համար հարմարվողականության խնդիրների առկայության պայմաններում, բարեփոխումը ցույց տվեց, որ գյուղատնտեսական ոլորտը արագորեն հարմարվում է նոր ռեժիմին (առանց սուբսիդիաների, ազատ գնագոյացման) և պահպանում շահութաբերության բավականին բարձր մակարդակ: Բարեփոխումների արդյունքում բարելավվեց գյուղատնտեսության ոլորտում արտադրողականությունը, և կայուն տնտեսական աճ գրանցվեց ամբողջ տնտեսության մեջ, ցույց տրվեց, որ գյուղատնտեսական շուկաները ինքնակարգավորվում են, և որ ֆերմերները միակը չեն, ովքեր կրում են բարեփոխումների ծախսերը³: Հողային շուկան հարմարվում է սպասվող եկամուտին, և այդ ակնկալիքների հիման վրա ձևավորվում է հողի գինը:

Ֆերմերների բարեկեցության մակարդակը (չափվում է իրենց եկամուտներով) զգալիորեն ընկավ բարեփոխումների սկսվելուց հետո, բայց 7 տարվա ընթացքում անհրաժեշտ հարմարեցում տեղի ունեցավ ձեռնարկության ձևի, արտադրության եղանակի, ֆինանսավորման և արտադրված մշակաբույսերի ճիշտ ընտրության արդյունքում: Կատարված բոլոր բարեփոխումները տվեցին իրենց արդյունքները, որոնք նկատելի են նաև այսօր: Երկրի գրեթե բոլոր գյուղերն ունեն անասնաբուժական ծառայություններ, ինչը սահմանվում է օրենսդրական մակարդակում: Կոզում մտցվել է խիստ սահմանային հսկողություն, որի արդյունքում կովերի հիվանդությունների բռնկումներ չեն գրանցվել: Երկրում գործում են կենդանիների վաճառքի բազմաթիվ մասնագիտացված կենտրոններ, որոնցից շատերը բրոքերների մասնակցությամբ ամեն շաբաթ իրականացնում են ոչխարների և խոշոր եղջերավոր անասունների վաճառք, ինչը օգ-

¹ Э. Холдейн, Сельское хозяйство Новой Зеландии: аграрный феномен и особые права фермеров, 04.10.2017.

² Ярослав Романчук, Реформа сельского хозяйства в Новой Зеландии, научно-исследовательский центр Мизеса, 05 апреля 2006.

³ <http://liberty-belarus.info/uroki-mirovoj-ekonomiki/aziya/item/475-reforma-selskogo-khozyajstva-v-novoj-zelandii>

նում է պահպանել շուկայի ճկունությունը ամբողջ տարվա ընթացքում: Կենդանիներ տեղափոխումը, որով զբաղվում են անկախ ձեռնարկությունները, ցանկացած պահի ֆերմերներին հասանելի է՝ տրանսպորտային ընկերությունների միջև բարձր մրցակցության շնորհիվ: Այս բոլոր հատկանիշները թույլ տվեցին Նոր Զելանդիայի գյուղատնտեսությանը հասնել զարգացման բարձր մակարդակի: Կատարվող բարեփոխումների արդյունքում երկրում ձևավորվեց գյուղատնտեսական հատուկ մեխանիզմ, որը շատ առումներով զգալիորեն տարբերվում է զարգացած մյուս երկրներում ընդունված համակարգերից և որոշում է այս պետության ագրոարդյունաբերական համալիրի հաջող հաստատումը:

Հատկանշական է այն փաստը, որ Նոր Զելանդիայում սկսեց կիրառվել բնական աղետների հետևանքով ֆինանսական կորուստ կրած գյուղացիական տնտեսություններին աջակցելու մեխանիզմ: Գյուղատնտեսությանը տրամադրվող օգնությունը սկսեց կրել այլ բնույթ: Պետությունը սկսեց աջակցություն տրամադրել գյուղատնտեսության ոլորտում գիտական հետազոտությունների անցկացմանը, ենթակառուցվածքների կատարելագործմանը և տնտեսությունների զարգացմանը: Չնայած թվարկված բոլոր առավելություններին՝ Նոր Զելանդիայի ագրարային ոլորտն ունի նաև իր թույլ կողմերը: Դրանցից մեկը վաճառքների շուկաներից զգալի հեռավորությունն է, որն իր ազդեցությունն է ունենում ապրանքների ինքնարժեքի վրա: Այսօր, ընդհանուր առմամբ, ներդրումների պակաս կա արտաքին շուկաներում Նոր Զելանդիայի արտադրության մասնաճյուղերի ստեղծման համար: Սակայն որակյալ արտադրանքի հանդեպ պահանջարկը միշտ էլ կա:

Մեր հանրապետության ներկայիս կառավարության ծրագրում առաջնահերթությունների մեջ նշված է, որ կառավարության գյուղատնտեսական քաղաքականության առանցքը լինելու է գյուղատնտեսության արդյունավետության բարձրացումը, արդի տեխնոլոգիաների ներմուծումը և կիրառումը, արտահանման ծավալների ավելացումը, գյուղատնտեսական ամբողջ արժեքը շաղկապում ընդգրկված բոլոր սուբյեկտների՝ փոքր տնային տնտեսությունների, գյուղացիական կոոպերատիվների, վերամշակողների և արտահանողների եկամտաբերության բարձրացումը¹: Հարկ է նշել, որ մեր երկրում տրամադրվող գյուղատնտեսական վարկերը մասամբ օգտագործվում են ոչ նպատակային, և չկա պատշաճ վերահսկողություն այդ միջոցների օգտագործման նկատմամբ, որի հետևանքով խախտվում է դրանց նպատակային օգտագործումը: Ուստի, կարծում ենք, այստեղ ևս տեղին է Նոր Զելանդիայի փորձից օրինակ վերցնելը, ըստ որի՝ իրականացնել գյուղատնտեսության ոլորտին տրամադրվող սուբսիդիաների բնույթի փոփոխություն, մասնավորապես՝

- նորարարական տեխնոլոգիաների կիրառմամբ նոր գաղափարների ֆինանսավորում,

¹ ՀՀ կառավարության ծրագիր, 8 փետրվարի 2019 թ., N 65 – Ա:

- գյուղատնտեսության ոլորտի գիտահետազոտական աշխատանքների ֆինանսավորում, որոնց կատարման արդյունքում վերահսկելի կլինի դրանց ուղղված դրամական միջոցների նպատակային օգտագործումը, և արդյունքները ավելի տեսանելի կլինեն,
- ենթակառուցվածքների կատարելագործմանն ուղղված միջոցառումների իրականացման ֆինանսավորում, մասնավորապես՝ ֆինանսական աջակցություն ցուցաբերել սպանդանոցների կառուցմանը և կենդանիների տեղափոխում իրականացնող ձեռնարկություններին,
- տնտեսության զարգացմանն ուղղված միջոցառումների ֆինանսավորում,
- անասնաբուժական ծառայություններ մատուցող կազմակերպություններին ֆինանսական աջակցություն տրամադրել, որպեսզի բոլոր գյուղական համայնքներում մատուցվի նման ծառայություն, ինչը զգալիորեն կնվազեցնի կենդանիների հիվանդությունների բռնկումները և մասսայական անկումները:

Հաջորդ կարևոր ձեռքբերումը, որին հասավ Նոր Զելանդիան, այն էր, որ այստեղ ամենադյուրին պայմանները ստեղծվեցին նոր բիզնես սկսելու համար: Որպես արդյունք, Համաշխարհային բանկի «Բիզնես 2019» հաշվետվությունում առավել կարգավորվող տնտեսությամբ երկրների ցանկում Նոր Զելանդիան զբաղեցրել է առաջին տեղը¹: Այստեղ փոքր ձեռնարկություն գրանցելը տևում է ընդամենը 15 րոպե. ի դեպ, այն արվում է էլեկտրոնային եղանակով, համացանցի միջոցով, այնուհետև գրանցվում է նաև հարկային ծառայությունում, ինչը նույնպես կարելի է իրականացնել հեռախոսի կամ համացանցի միջոցով: Նշենք, որ Հայաստանում ևս վերջին տարիներին բավական ակտիվորեն կատարվում է անցում «մեկ պատուհան» սկզբունքին: Կառավարությունը պետք է հետևողական լինի արհեստական բարդությունների և խոչընդոտների բացառման շարունակականությունն ապահովելու հարցում:

Հակակոռուպցիոն քաղաքականություն

Աշխարհում չկա կոռուպցիայի զրոյական մակարդակով պետություն: Սակայն կան երկրներ, որտեղ կոռուպցիան գտնվում է ցածր մակարդակի վրա: Այդպիսիներից է Նոր Զելանդիան: Ամեն տարի գերմանական հակակոռուպցիոն հետազոտական կենտրոնը՝ Transparency Internationalը, հրապարակում է կոռուպցիայի ընկալման համաթիվը (ԿԸՀ): Վերջինիս տվյալները հիմնված են աշխարհի 180 երկրներում և տարածքներում անցկացված 13 ուսումնասիրությունների և փորձագիտական գնահատումների վրա, որոնք չափում են հանրային ոլորտում կոռուպցիան՝ տալով յուրաքանչյուր երկրին ԿԸՀ արժեք 0-ից (բացարձակապես կոռումպացված) մինչև 100 (բացարձակապես մաքուր) սանդղակի վրա²: Հատկանշական է այն փաստը, որ Դանիան և Նոր Զելանդիան հանդիսանում են աշխարհում ամենաքիչ կոռումպացված երկրները, որոնց ԿԸՀ համապատասխանաբար կազմում է 88 և 87 միավոր՝ առաջ անցնելով այն-

¹ <https://tradingeconomics.com/new-zealand/ease-of-doing-business>

² <https://transparency.am/hy/cpi/2019>

պիսի երկրներից, ինչպիսիք են Ֆինլանդիան, Սինգապուրը, Շվեդիան, Շվեյցարիան: Հայաստանի Հանրապետությունը 2019 թվականին բավականին բարելավել է իր դիրքերը՝ 2018 թվականի 105-րդ տեղից՝ ԿԸՀ 35 միավորով, հասնելով 77-րդ տեղին՝ ԿԸՀ 42 միավորով:

Transparency International-ն օգտագործում է համաշխարհային բանկի, համաշխարհային տնտեսական ֆորումի և այլ միջազգային կազմակերպությունների տվյալները: Հետազոտության վերջնական արդյունքների ներկայացման չափանիշների շարքում են լրատվամիջոցների ազատությունը, տեղեկատվության հասանելիությունը, մարդու իրավունքների պաշտպանվածությունը և կոռուպցիայի բացակայությունը: Այսօր Նոր Զելանդիայում գործում են մի շարք հաստատություններ, որոնք կենտրոնացած են կոռուպցիայի դեմ պայքարի տարբեր տարրերի վրա, սակայն հակակոռուպցիոն գործունեության պատասխանատու են համարվում երկու հիմնական մարմիններ՝ Նոր Զելանդիայի ոստիկանությունը և լուրջ խարդախությունների դեմ պայքարող կազմակերպությունը՝ SFO (The Serious Fraud Office): Վերջինս հիմնականում մասնագիտացված է ինչպես խոշոր, այնպես էլ «բարդ» խարդախությունների վրա, որոնք իրենցից կարող են ներկայացնել մի շարք խարդախություններ պարունակող շղթա, զգալի վնաս են պատճառում և կարող են ազդել Նոր Զելանդիայի հեղինակության վրա: SFO տնօրենի լիազորությունների շրջանակն ավելի մեծ է ոստիկանության լիազորություններից: SFO-ն կիրառում է կորպորատիվ միջավայրում ակտիվ մոնիթորինգի, հետաքննության և հետապնդման միջոցառումների համալիր, որոնք ապահովում են ներդրողների և հասարակության վստահությունն առ այն, որ խարդախության դեպքերը աննկատ և անպատիժ չեն մնում: Փաստենք, որ Նոր Զելանդիայի համար երկրի հեղինակությունն ու վարկանիշը վեր է ամեն ինչից:

Նոր Զելանդիայում կոռուպցիայի դեմ պայքարի արդյունավետ մեթոդ է «Կոռուպցիայի դեմ պայքարի դասընթացների» կազմակերպումն ու անցկացումը: Այն մշակվել է տվյալ ոլորտում առաջատար մասնագետների կողմից և կազմակերպություններին հնարավորություն է տալիս պատրաստել իրենց անձնակազմին: Դասընթացը սկսվում է կոռուպցիոն դեպքերի ընդհանուր ներկայացմամբ և քննարկմամբ, այնուհետև անցում է կատարվում գործնական սցենարների խորը ուսումնասիրությանը, որը պահանջում է մասնակիցներից առաջարկել իրավիճակային որոշումներ: Դասընթացն առանձնանում է էթիկական բիզնես պրակտիկայի փորձագետների հստակ և գործնական խորհուրդներով: Այս ամենի հետ մեկտեղ Նոր Զելանդիայի Transparency International գրասենյակի և SFO կողմից համակողմանի դասընթացներ են իրականացվում՝ բիզնեսում կոռուպցիան կանխելու և այս ոլորտում օրենսդրությունը ուսումնասիրելու համար: Նոր Զելանդիայի արդարադատության նախարարությունը «Ասա ոչ կաշառակերությանն ու կոռուպցիային» ծրագրի շրջանակներում պարզաբանում է, թե ինչ կարող է անել յուրաքանչյուր անձ այդ երևույթի դեմ

¹ https://transparency.am/storage/CPI2019_table_am.pdf?v=2

պայքարում: Քաղաքացիների համար Նոր Զելանդիայի ոստիկանության և SFO կայքերում էլեկտրոնային եղանակով բողոքի ձևակերպման հնարավորություն է ընձեռված, որի ժամանակ ապահովվում է քաղաքացիների անձի գաղտնիությունը: Transparency International-ի կողմից անցկացվող հարցման ընթացքում, որին մասնակցել է Նոր Զելանդիայի մոտ 1000 բնակիչ, արձանագրվել է, որ հարցվածների ընդամենը 3 տոկոսն է բախվել կաշառքի փաստերի հետ: Նրանցից 35 տոկոսը նշել է, որ դա ծառայության ստացման միակ մեթոդն է եղել, 29 տոկոսը՝ ավելի մատչելի ծառայություն ստանալու համար, 21 տոկոսը՝ գործընթացի արագացման, իսկ 15 տոկոսը՝ կաշառք տվել է որպես նվեր կամ շնորհակալություն¹: Նոր Զելանդիայում կոռուպցիան զսպող գործոններից է նաև պետական կառավարման մարմինների թափանցիկ գործունեությունը, հասարակության լայն խավերի ներգրավվածությունը կառավարության որոշումների ընդունման գործընթացներին, ինչպես նաև ԶԼՄ-ների ազատությունը: Այստեղ կարևորվում է կադրային արդյունավետ քաղաքականության վարումը: Պետական համակարգն ունի բարձր վարկանիշ և գտնվում է հասարակության մշտական վերահսկողության ներքո: Հասարակական ճնշումների տակ նորգելանդական պաշտոնյաները վերադարձրել են յուրացված դրամական միջոցները պետական գանձապետական, որը լուսաբանվել է նաև մամուլում: Բացի այդ, տեղական թերթերից մեկը՝ New Zealand Herald², մեկ բրոշյուրում հավաքում է անբարեխիղճ պաշտոնյաների տվյալները: Տվյալ դեպքում հասարակությունը սկզբունքորեն շահագրգռված է վարքագծի արդյունավետ էթիկայի ստեղծմամբ:

Նոր Զելանդիայում հակակոռուպցիոն քաղաքականության հիմք հանդիսացող միջոցները խթանում են դրված նպատակին հասնելուն համախմբված մոտեցման շնորհիվ, որը ենթադրում է խնդրի լուծման մեջ տարբեր սոցիալական ինստիտուտների ներգրավումը և քրեական պատասխանատվության խստացման, ինչպես նաև գործունեության թափանցիկության ապահովումից մինչև հատուկ մասնագիտացված մարմինների ստեղծումն ու ինտեքնետ տեխնոլոգիաների կիրառումը:

Հայտնի է, որ կեղծ լուրերն այսօր խնդիր են բոլոր երկրների կառավարությունների համար: Այդուհանդերձ, Հայաստանում այս խնդիրը սրվել է՝ պայմանավորված քաղաքական վերջին իրադարձություններով:

Նշենք, որ 2019 թվականին լրատվամիջոցների դեմ դատական հայցերի աննախադեպ աճ է արձանագրվել, ավելին՝ մամուլի դեմ 2019 թվականին դատարաններ ներկայացված դատական հայցերը գերազանցել են նախորդ մի քանի տարիների ցուցանիշները միասին վերցված: Որպես արդյունք՝ հաճախ առանց այդ էլ հազեցած լրահոսը խեղաթյուրվում է զրպարտություններով: Վերոնշյալ պայմաններում բացահայտված կոռուպցիոն դեպքերը բազմիցս «կորչում» են օրվա հազեցած և, ըստ էության, չկանոնակարգվող լրահոսում:

¹ 3% of kiwi's report paying a bribe in global survey (9 July 2013 by Transparency Int. New Zealand), <http://www.transparency.org>.

² <https://www.nzherald.co.nz/>

Հաշվի առնելով Նոր Զելանդիայի փորձը՝ առաջարկում ենք ստեղծել էլեկտրոնային հարթակ, որտեղ կներկայացվեն ամբողջական տվյալներ մեր երկրում կոռուպցիոն գործընթացների մեջ ներքաշված պաշտոնյաների, պետական գործիչների մասին: Նշենք, որ այս տեղեկատվությունը կարող է գետեղվել նաև օրենսդիր և գործադիր մարմինների կայքերում: Այս պարագայում տեղեկատվությունը պահպանվում է, լինում է համակարգված և հավաստի: Կարծում ենք, որ սա ևս կարող է հանդիսանալ կոռուպցիան զսպող գործոն:

Ուսումնասիրելով Նոր Զելանդիայի վարած հակակոռուպցիոն քաղաքականությունը՝ կարծում ենք, որ դրանից կարելի է վերցնել որոշ բաղադրիչներ և դրանք տեղայնացնել մեր հանրապետությունում: Այսպես՝ Նոր Զելանդիայի հասարակության համար անընդունելի է այն փաստը, որ ՀՆԱի զգալի մասը կարող է բաշխվել բնակչության նեղ շրջանակներում: Ահա թե ինչու Նոր Զելանդիայում ազգային գաղափար է դարձել «կյանքն առանց կոռուպցիայի» կարգախոսը: Կարծում ենք, որ սա առաջին հերթին կիրթ և տեղեկացված հասարակության արդյունք է, որտեղ բնակչության շրջանում իրազեկվածության մակարդակը բավական բարձր է (ֆինանսական գրագիտություն, իրավագիտակցություն և այլն): Հիմք ընդունելով վերոնշյալը՝ կարծում ենք, որ ՀՀ-ում միջնաժամկետում կամ երկարաժամկետում չկա ավելի արդյունավետ մոտեցում, քան հասարակության լայն շերտերի՝ հակակոռուպցիոն իրավագիտակցության մակարդակի բարձրացումը: Նշենք, որ այս պահին Հայաստանում պետական եկամուտների կոմիտեի կողմից իրականացվում են տարբեր դասընթացներ, թրեյնինգներ, որոնք ուղղված են կոռուպցիան նվազեցնելուն, սակայն դրանք վճարովի են, իսկ մեր հասարակության մեջ վճարունակ խավը տոկոսային առումով այդքան էլ մեծ չէ: Ուստի, կարծում ենք, դա կարող է իրականացվել բուհերում դասընթացների կամ ընտրովի դասավանդվող առարկաների շարքում կոռուպցիայի, դրա կանխարգելման մասին դասընթացների կազմակերպման միջոցով: Դասընթացը կարող է բովանդակել կոռուպցիայի էությունը, ոլորտը կարգավորող օրենսդրական ակտերը, ինչպես նաև կոռուպցիոն դրսևորումների ի հայտ գալու ժամանակ պատասխանատվության մեթոդները և այլն:

Ամփոփելով կատարված ուսումնասիրությունը՝ գալիս ենք այն եզրահանգման, որ Նոր Զելանդիայի հաջողության գրավականը բաց և հաշվետու քաղաքականության վարումն է, և մեր երկրի համար էլ, վստահ ենք, դա կլինի ուսանելի և օգտակար: Ուստի առանձնացնենք այն հիմնական առաջարկները, որոնք կիրառելի կարող են լինել նաև մեր հանրապետության համար.

- հետևել Նոր Զելանդիայի օրինակին, ըստ որի՝ փոփոխել մեր երկրում գյուղատնտեսության սուբսիդավորման համակարգի բնույթը, մասնավորապես՝ ֆինանսավորել նորարարական տեխնոլոգիաների կիրառմամբ նոր գաղափարները, գյուղատնտեսության ոլորտի գիտահետազոտական աշխատանքները, ենթակառուցվածքների կատարելագործմանն ուղղված միջոցառումները, սպանդանոցների կառուցումը, ինչպես նաև անասնաբու-

ժական կետերի ավելացումը, որն էլ զգալիորեն կնվազեցնի կենդանիների հիվանդությունների բռնկումները և մասսայական անկումները:

- Հիմք ընդունելով Նոր Զելանդիայում իրականացվող հակակոռուպցիոն քաղաքականությունը՝ բարձրացնել մեր երկրում հասարակության լայն շերտերի իրավագիտակցության մակարդակը բուհերում դասընթացների կամ դասավանդվող ընտրովի առարկաների շարքում կոռուպցիայի, դրա կանխարգելման մասին դասընթացների կազմակերպման միջոցով:

Օգտագործված գրականության ցանկ

1. Bryce Wilkinson, New Zealand's Fiscal reforms 1984-1996, November, 2017.
2. The 1984 budget, Reserve Bank of New Zealand, Vol. 47, No. 11, December, 1984, p. 597.
3. Стефанчук Л. Г., История Новой Зеландии, XX век, 2015, стр. 42-46.
4. Lewis Evans, Arthur Grimes, Bryce Wilkinson and David Teece, Economic Reform in New Zealand 1984-95: The Pursuit of Efficiency, Journal of Economic Literature, Vol. 34, No. 4 (Dec., 1996), pp. 1856-1902.
5. Рут Ричардсон, экс-министр финансов Новой Зеландии, доклад, За экономическую свободу: Чему мы научились. Опыт Новой Зеландии, Москва, 2004.
6. Ярослав Романчук, Реформа сельского хозяйства в Новой Зеландии, научно-исследовательский центр Мизеса, 05 апреля 2006.
7. Э. Холдейн, Сельское хозяйство Новой Зеландии: аграрный феномен и особые права фермеров, 04.10.2017.
8. ՀՀ կառավարության ծրագիր, 8 փետրվարի 2019 թ., N 65 – Ա:
9. <https://data.oecd.org/new-zealand.htm>
10. <https://data.worldbank.org>
11. <http://www.oecdbetterlifeindex.org>
12. <https://knoema.com>
13. <https://www.nzherald.co.nz/>
14. <https://transparency.am>
15. <https://tradingeconomics.com>
16. <http://liberty-belarus.info>

ՆՈՐ ԶԵԼԱՆԴԻԱՅԻ «ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՀՐԱՇՔԸ»

Համառոտագիր: Շատ երկրներում գրանցած հաջողություններն արդյունք են կատարված լայնածավալ աշխատանքների, ընդհուպ մինչև տնտեսության արմատական վերափոխումը: Ամեն մի երկիր բարեփոխումները սկսում է տարբեր մակարդակից: Հոդվածում բացահայտվել և վերլուծվել են Նոր Զելանդիայի տնտեսական վերելքի բաղադրիչները: Ներկայացվել են Նոր Զելանդիայում տնտեսական հեղափոխությանը նպաստող գործոնները, ինչպես նաև հեղափոխության շարժիչ ուժերը: Վերլուծվել է երկրում այդ ժամանակահատվածում տիրող իրավիճակը: Անդրադարձ է կատարվել առանձին ոլորտներում կատարված բարեփոխումներին և արձանագրած հաջողություններին: Զուգահեռներ են անցկացվել Հայաստանի Հանրապետության տնտեսության հետ, և տրվել են գործնական առաջարկներ՝ հիմնված Նոր Զելանդիայի փորձի վրա:

Բանալի բաներ. տնտեսական բարեփոխումներ, գյուղատնտեսություն, սուբսիդիա, կատարելագործում, հարկային քաղաքականություն, հակակոռուպցիոն քաղաքականություն

Евгения Акопян
Лиана Азатян

«ЭКОНОМИЧЕСКОЕ ЧУДО» НОВОЙ ЗЕЛАНДИИ

Аннотация: Успехи многих стран являются результатом огромной работы, вплоть до радикальной трансформации экономики. Реформы в каждой стране начинаются с разных уровней. В статье выявлены и проанализированы компоненты экономического роста в Новой Зеландии. Представлены факторы, способствующие экономической революции в Новой Зеландии, а также движущие силы революции. Проанализирована ситуация, царившая в стране в данном периоде. Отражены реформы, проведенные в отдельных областях, и достигнутые успехи. Проведены параллели с экономикой Республики Армения и сделаны практические предложения на основе опыта Новой Зеландии.

Ключевые слова: экономические реформы, сельское хозяйство, субсидия, усовершенствование, налоговая политика, антикоррупционная политика

Yevgenya Hakobyan
Liana Azatyan

“THE ECONOMIC MIRACLE” OF NEW ZEALAND

Abstract: Success of many countries is the result of large-scale work, up to a radical transformation of the economy. Reforms in each country start at different levels. In the article the components of economic growth in New Zealand are identified and analyzed. The factors contributing to the economic revolution in New Zealand and driving forces of the revolution are presented. The situation in the country during that period is analyzed. Reforms undertaken in certain areas and the success achieved are reflected. Parallels are drawn with the economy of the Republic of Armenia and practical recommendations are made based on the experience of New Zealand.

Keywords: economic reforms, agriculture, subsidy, improvement, tax policy, anti-corruption policy